

Γ. Μπαμπινιώτης

*Οι πικρές
αλήθειες
της
γλώσσας μου*

*Ο Γιάννης Ν. Μπασκόζος
συνομιλεί με τον καθηγητή
για τις λέξεις, την παιδεία,
τον πολιτισμό*

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Αντί Προλόγου

9

ΓΛΩΣΣΑ

11

ΣΧΟΛΕΙΟ

57

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ

129

ΓΛΩΣΣΑ

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κύριε Μπαμπινιώτη, ας αρχίσουμε με μια απλή τοποθέτησή σας. Ποιο είναι το στίγμα της ελληνικής γλώσσας σήμερα;

Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ: Διδάσκω από παλιά και υποστηρίζω με μία πείρα σαράντα χρόνων έρευνας, μελέτης, διδασκαλίας της γλώσσας, ότι αυτό που ξεχωρίζει αυτή τη γλώσσα –αν θέλαμε να απομονώσουμε ένα χαρακτηριστικό της ελληνικής γλώσσας σε σχέση με άλλες– είναι η συνέχεια που έχει σε αυτούς τους σαράντα αιώνες που πέρασαν.

Γλώσσες παλιές υπάρχουν κι άλλες, δεν είναι λόγος να επαιρώμεθα ότι η Ελληνική είναι μια παλιά γλώσσα. Αυτό που αξίζει να εξαιρεται σε σχέση με την ελληνική γλώσσα είναι η συνέχεια: ότι ως προφορικός λόγος από το 2000 προ Χριστού (που με αρχαιολογικές μαρτυρίες έρχονται οι Έλληνες στην Ελλάδα ή από τον 15ο αιώνα σίγουρα, γιατί από τότε έχουμε και γραπτές μαρτυρίες) μέχρι σήμερα μιλάμε μία γλώσσα, την ίδια, μέσα στην εξέλιξή της, τη φυσική εξέλιξή της σε όλα τα πεδία. Σε επίπεδο λεξιλογικό, γραμματικό και συντακτικό.

Βεβαίως, υπάρχει σε όλες τις γλώσσες, άρα και στην

Ελληνική, μια εξέλιξη. Για παράδειγμα η τάση προς «αναλυτικές δηλώσεις». Αντί να λέμε «γέγραφα» λέμε «έχω γράψει», αντί να λέμε «λύσω» λέμε «θα λύσω» και «θα λύνω». Αυτές οι αναλυτικές δηλώσεις έναντι των «συνθετικών» είναι μία γενικότερη τάση των γλωσσών, που υπάρχει και στα Ελληνικά.

Όπως υπάρχει μία απλοποίηση. Παλιά, στην αρχαία γλώσσα, είχαμε πέντε βραχέα και επτά μακρά φωνήεντα, ενώ σήμερα έχουμε ένα πολύ απλό σύστημα φωνηέντων. Αλλαγές υπάρχουν, και αλίμονο αν δεν υπήρχαν. Θα σημαίνει ότι είμαστε ένας κοκαλωμένος, παγωμένος λαός, κολλημένος σε ένα σημείο κάπου, από το οποίο δεν αλλάζει τίποτε.

Σήμερα, λοιπόν, μιλάμε την ίδια γλώσσα στην εξέλιξη της κι αυτό είναι το σημαντικό. Επιπλέον έχουμε αυτή τη συνέχεια, που μας εξασφαλίζει μεταξύ άλλων το μοναδικό πλεονέκτημα να διαβάζεις ένα κομμάτι από τον Πλάτωνα, τους Διαλόγους, ή από τον Ξενοφώντα και να το καταλαβαίνεις, να το αισθάνεσαι ότι είναι δικό σου. Μπορεί να στέκεσαι σε έναν τύπο ή σε κάποια λέξη, αλλά το αισθάνεσαι ότι είναι δικό σου κείμενο.

Άρα η συνέχεια της γλώσσας είναι το ιδιαίτερο, και θα το πω και μοναδικό, σε σχέση με άλλες γλώσσες, χαρακτηριστικό της Ελληνικής. Δεν είναι «μπτέρα όλων των γλωσσών» όπως βαυκαλίζονται μερικοί. Δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Ισχύει όμως ότι έχει τη συνέχεια σαράντα αιώνων.

Και δεν είναι μόνον η συνέχεια, αλλά αξιωθήκαμε να έχουμε κάποια πολύ δυνατά μυαλά, έναν Πλάτωνα, έναν Αριστοτέλη, έναν Θουκυδίδη κ.ά., που έχουν δουλέψει κι εκφραστεί μέσα από την ελληνική γλώσσα για να αποτυπώσουν τα υψηλά νοήματα που είχαν συλλάβει. Έτσι κατόρθωσαν να ανεβάσουν το επίπεδο αυτής της γλώσσας. Διότι οι έννοιες και τα νοήματα πάνε μαζί με τις σημασίες και τις λέξεις.

 Μπορούμε να συγκρίνουμε ποιότητες; Μπορούμε να πούμε ότι η ποιότητα της αρχαίας Ελληνικής, επειδή και τα νοήματα, η φιλοσοφία, η τέχνη της εποχής ήταν πολύ πιο συγκροτημένα, είναι ανώτερη από τη νεότερη Ελληνική; Υπάρχει η έννοια της ποιότητας στη γλώσσα σε διαφορετικές εποχές;

Ναι, σε λεξιλογικό ιδίως επίπεδο, αλλά όχι μόνον, γιατί και η σύνταξη και η γραμματική και οι δομές, ο μηχανισμός της γλώσσας παίζουν ρόλο.

Ναι, όταν οι εκφραστικές σου ανάγκες είναι διευρυμένες –γιατί η σκέψη σου, τα ενδιαφέροντά σου, ο πολιτισμός σου, η καθημερινή πράξη είναι διαφορετική–, τότε εκ των πραγμάτων υπάρχει μια εις βάθος και εις εύρος μεγαλύτερη καλλιέργεια της γλώσσας, άρα και ποιότητα.

Δεν μπορείς να μη σκεφθείς ότι ο Πλάτων στους Διαλόγους του ήταν υποχρεωμένος ανεβαίνοντας και ανεβάζοντας

τη σκέψη του να ανεβαίνει και να ανεβάζει τη γλώσσα, διότι αυτά πάνε μαζί. Όταν ο Αισχύλος ή ο Ευριπίδης γράφουν αυτά τα αριστουργήματα, τα οποία έχουν αυτή την κλασική παρουσία, ή όταν ο Θουκυδίδης γράφει ιστορία, εκεί είναι οι έννοιες που πιέζουν να εκφραστούν γλωσσικά και με λέξεις, αλλά και με λεπτούς μηχανισμούς της γλώσσας.

Παράδειγμα, η ευκτική του πλαγίου λόγου υπάρχει στα αρχαία, αλλά δεν υπάρχει σήμερα. Τι είναι η ευκτική του πλαγίου λόγου; Ότι όταν μιλάω για κάτι παρελθοντικό πρέπει να μειώσω τη βεβαιότητά μου και να μη χρησιμοποιώ την οριστική που είναι η απόλυτη βεβαιότητα, αλλά να πηγαίνω σε μία ευκτική που αφήνει περιθώρια μειωμένης βεβαιότητας. Αυτά είναι λεπτές έννοιες, τις οποίες χρειάστηκαν να χρησιμοποιήσουν οι αρχαίοι διανοούμενοι.

Αρα στον βαθμό που υπήρχε μία καλλιέργεια της σκέψης, υπήρχε ανάγκη και για μια ποιοτική έκφραση αυτής της καλλιέργειας. Δηλαδή αν έχουμε μία διαφορά στη χρήση της γλώσσας είναι κι αυτό προς εξέταση. Παράγουμε σήμερα μία τέτοια καλλιέργεια στη σκέψη μας, στην επιστήμη μας, στον πολιτισμό μας, ώστε να έχουμε ανάγκη να την εκφράσουμε και με τη γλώσσα; Αυτό, λοιπόν, εξαρτάται από το τι δέχεσαι. Εάν δέχεσαι ότι τότε η καλλιέργεια κορυφώθηκε, άρα κορυφώθηκε και η ποιότητα της γλώσσας.

Το ίδιο ισχύει και για τις ξένες γλώσσες. Κι αυτές όταν φτάσουν σε μια διανοητική κορύφωση έχουν και μια γλωσσική ποιότητα. Συνέβη με τη Γερμανική, τη Γαλλική, την

Αγγλική, τη Ρωσική, την Κινεζική, την Ινδική. Θα μπορούσα να αναφέρω και πολλές άλλες. Αυτοί λοιπόν οι λαοί που ανέπτυξαν μεγάλο πολιτισμό και δύναμη σκέψης ανέπτυξαν και δύναμη εκφραστική, δηλαδή διαμόρφωσαν καλλιεργημένες γλώσσες.

 Η ελληνική γλώσσα στην πορεία της διαμόρφωσής της, έτσι όπως τη γνωρίσαμε στα καλύτερά της, είχε επιρροές από άλλες μεγάλες γλώσσες; Ή ήταν μία αυτόφωτη και μοναχική γλώσσα;

Όλες οι γλώσσες, στον βαθμό που οι λαοί που τις χρησιμοποιούν έρχονται σε επικοινωνία με άλλους λαούς, επηρεάζονται. Επομένως ναι, έχουν μπει στην ελληνική γλώσσα και δάνειες λέξεις από λαούς ανατολικούς κυρίως, με τους οποίους συνεργάστηκαν οι Έλληνες.

Αυτό που κάπως διαφέρει ή διαφέρει αρκετά είναι ότι υπήρχε ένας «πολιτισμικός εγωισμός» των Ελλήνων. Δηλαδή, έχοντας την ασφάλεια μιας «έκρηξης» διανοητικής και ενός «πολιτιστικού γοήτρου», δεν αισθάνονταν και πολύ την ανάγκη να μάθουν ξένες γλώσσες.

Ο Ιωάννης Κακριδής έχει υποστηρίξει ότι «οι Έλληνες δεν μάθαιναν ξένες γλώσσες, για να μη μιάνουν, κατά κάποιο τρόπο, τη γλώσσα τους». Έχω διαφωνήσει με αυτή την άποψη του σεβασμιού καθηγητή και κολοσσού της φιλολο-

γικής σκέψης. Διαφωνώ ως γλωσσολόγος. Βέβαια, ένας πολιτισμός που αισθάνεται υπεροχή δεν παίρνει εύκολα από άλλους πολιτισμούς.

Πού παίρνει όμως; Παίρνει στο επίπεδο των εμπορικών συναλλαγών, των ειδών ανταλλαγής, σε ονομασίες φυτών, πρώτων υλών και λοιπά. Εκεί έχουμε πάρει. Δεν έχουμε πάρει λέξεις που έχουν σχέση με διανόηση, με σκέψη, με πολιτισμό, με φιλοσοφία, με επιστήμη. Δεν έχουμε πάρει κυρίως στην αρχαιότητα, στους κλασικούς χρόνους. Αργότερα, στη ρωμαϊκή περίοδο και στο Βυζάντιο και στις επόμενες περιόδους, έχουμε πάρει πολλά.

Επομένως στην κλασική αρχαιότητα υπήρχε μια εσωστρέφεια, που ήταν «πολιτισμική εσωστρέφεια» κατά κάποιο τρόπο, με την έννοια ότι είχαν την αίσθηση πως έχουν δημιουργήσει έναν μεγάλο πολιτισμό και πως διέθεταν πολιτισμική αυτάρκεια, γεγονός που δεν τους έδινε κίνητρα να μάθουν ξένες γλώσσες – γιατί είναι αλήθεια ότι δεν μάθαιναν οι αρχαίοι ξένες γλώσσες. Ας πούμε, διαπιστώνουμε ότι οι περσικές λέξεις στα Ελληνικά είναι ελάχιστες παρ' όλες τις στενές επαφές και τους πολέμους. Είναι η λέξη «παράδεισος» λ.χ., αν και δεν γνωρίζουμε ακριβώς πώς έχει μπει στη γλώσσα μας.

Επισημαίνω ακόμα ένα σημαντικό –γλωσσολογικά μιλώντας– ζήτημα: υπάρχει ένα υπόστρωμα γλωσσικό στην ελληνική γλώσσα, αυτό που λέμε «προελληνικό γλωσσικό υπόστρωμα». Δηλαδή ένας αριθμός λέξεων και δομών, επιρ-

ρημάτων, καταλήξεων και λοιπά που φαίνεται ότι είναι από λέξεις τις οποίες πήραμε, ας το πούμε έτσι, από τους Προέλληνες.

Είναι ένα μεγάλο θέμα ποιοι ήταν αυτοί οι Προέλληνες και πότε ήρθαν. Μερικοί αρχαιολόγοι (ο Renfrew και ο Drews λ.χ.) μιλάνε για την 7η και την 6η χιλιετία, δηλαδή στη νεολιθική εποχή. Οι γλωσσολόγοι, επειδή στηριζόμαστε πάντοτε σε επιγραφές και συναφή δεδομένα, είμαστε πολύ πιο φειδωλοί σε τέτοια χρονολογικά ανοίγματα.

Όπως και να 'χει υπήρξε ένα προελληνικό υπόστρωμα, το οποίο έχει δώσει λέξεις που καμιά φορά δεν τις φανταζόμαστε καν. Δηλαδή λέξεις όπως «δάφνη», «έλαιον», «ελιά», «σύκο» που τις θεωρούμε κατεξοχήν ελληνικές φαίνεται ότι είναι δάνεια προελληνικά. Όπως επίσης και οι λέξεις «Αθηνά», «Κόρινθος», «Ζάκυνθος», «Υμηπτός», «Ιλισσός».

“ Η κρίση αυτή οφείλεται, μεταξύ άλλων, και στο ότι δεν μορφώσαμε στην παιδεία μας ανθρώπους σκεπτόμενους, ευαίσθητους, καλλιεργημένους, με αίσθηση ευθύνης πάνω απ’ όλα, που δεν θα γαντζωθούν στην καρέκλα του πολιτικού ή οποιουδήποτε άλλου ασκεί εξουσία, μέσα από πελατειακές σχέσεις. Ανθρώπους που θα έβαζαν πάνω από όλα το κοινό καλό. ”

Ο καθηγητής Γεώργιος Μπαμπινιώτης απαντά στις ερωτήσεις που θέτει ο δημοσιογράφος Γιάννης Ν. Μπασκόζος για την ουσία, την ποιότητα, την εξέλιξη, τη συγγένεια και την προέλευση της γλώσσας. Για τη σχολική εκπαίδευση και την παιδεία, την ποιότητα και τη στόχευση του ελληνικού σχολείου, την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, την εισαγωγή στα πανεπιστήμια, ακόμα και για «καυτά» θέματα όπως η διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας ή των Θρησκευτικών. Τέλος, συζητάνε για τα θέματα που άπτονται της ευρείας έννοιας του πολιτισμού. Πρόκειται για μια «συν-ζήτηση», κατά την οποία ερωτήσεις και απαντήσεις ενδιαφέρουν κάθε σκεπτόμενο αναγνώστη και απασχολούν ευρύτερα την ελληνική κοινωνία.

ISBN:978-618-03-0941-6

9 786180 309416

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. 80941